

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	σελ. 5
<i>Υπόθεση- Στόχος, Έννοιες- Εργαλεία- Μεθοδολογία</i>	
Πρώτο Μέρος.....	σελ. 11
<i>Θεωρητική Πλαισίωση της Υπόθεσης- Ιστορική Αναδρομή στο Παράλογο-Κλινική Προσέγγιση της Ψύχωσης- Εμφάνιση της Ψυχανάλυσης- Χρήση της Τέχνης</i>	
Δεύτερο Μέρος	σελ. 23
<i>Ψυχαναλυτικά Εργαλεία- Το Σύμπτωμα και η Φαντασίωση- Η Φαντασίωση στη Λογοτεχνία- Ο Λογοτεχνικός Χώρος- Ο Χώρος της Κατοίκησης</i>	
Τρίτο Μέρος.....	σελ. 33
<i>Έρευνα Πεδίου</i>	
Τέταρτο Μέρος.....	σελ. 85
<i>Σύνοψη των κειμένων- Έννοιες για το Χώρο- Αντιλήψεις του Εαυτού</i>	
Πέμπτο Μέρος	σελ. 95
<i>Σημασία της Δημιουργίας- Ο Λόγος στην Εξέλιξη της Γνώσης- Το Ιδανικό Σπίτι- Παρατηρήσεις- Συμπεράσματα</i>	
Βιβλιογραφία	σελ. 125

Για την πραγματοποίηση της παρούσας εργασίας, θα ήθελα πρώτα απ' όλα να ευχαριστήσω όλα τα μέλη και το προσωπικό του κέντρου ημερήσιας απασχόλησης Κ.Η.Π.ΟΣ, που μου πρόσφεραν μια από τις ομορφότερες εμπειρίες που είχα μέχρι τώρα, τους καθηγητές μου Λ. Παπαδόπουλο και Φ. Ωραιόπουλο για τις συμβουλές τους, τους φίλους μου και ιδιαίτερα τη Δ. Καρέτσου, την Μ. Κιουτσοκιάζογλου και τον Κ. Τριχιά, καθώς και τη μαμά μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπόθεση- Στόχος, Έννοιες- Εργαλεία- Μεθοδολογία

E.1

Ο τρόπος με τον οποίο ένας άνθρωπος κατοικεί το χώρο του, μπορεί να αποκρυπτογραφήσει στα μάτια ενός παρατηρητή τις βαθύτερες αντιλήψεις του, αλλά και μέρος των επιθυμιών του, από τις οποίες συχνά αναδύονται και οι αντιδράσεις του στα ερεθίσματα του κόσμου. Μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από ορισμένες επικρατούσες νόρμες, οι αποκλίνουσες συμπεριφορές λειτουργούν ως κριτήριο περιθωριοποίησης και αποκλεισμού από τη ροή της συλλογικής πραγματικότητας. Σε αυτή την συνθήκη του περιθωρίου, οι απομονωμένοι δεν βρίσκουν απήχηση στην επικοινωνία των επιθυμιών τους, καθώς δεν έχουν το δικαίωμα συμμετοχής στις συλλογικές αποφάσεις. Στην περίπτωση της κατοίκησης, όταν η περιθωριοποίηση ταυτίζεται με τον εγκλεισμό, την ιδρυματοποίηση ή ακόμη και την ολοκληρωτική απώλεια του δικαιώματος στο καταφύγιο, ο προσωπικός χώρος παύει να είναι προσωπικός και τίποτα πλέον σε αυτόν δεν αντανακλά τη μοναδικότητα του χρήστη του.

E.2

Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε έχοντας ως κύριο στόχο, τη δημιουργία ενός πεδίου διαλόγου και επικοινωνίας των φιμωμένων χωρικών επιθυμιών, μιας κοινωνικής ομάδας που έχει απομονωθεί από το σύνολο και συνεπώς από το δικαίωμα έκφρασης και υλοποίησης επιλογών ως προς τον προσωπικό χώρο. Ένας από τους ποικίλους λόγους, για τους οποίους μπορεί ένα μέλος ενός κοινωνικού συστήματος να καταστεί μη λειτουργικό και να απομακρυνθεί από τη συλλογική πραγματικότητα είναι και η ψυχική ασθένεια, χαρακτηριστικό που θα ορίσει στην προκειμένη περίπτωση και την ομάδα μελέτης. Πιο συγκεκριμένα επιχειρείται μια διερεύνηση της κατοίκησης μέσα από το πρίσμα της επιθυμίας ανθρώπων με ψυχωτικές διαταραχές και το πώς η ψυχική ασθένεια διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο τα εν λόγω υποκείμενα κατοικούν το χώρο τους. Πρωταρχικό ρόλο στην έρευνα αυτή κατέχει η εμπειρική διεκπεραίωσή της, η προσωπική επαφή με την ομάδα μελέτης και η ανάδυση των επιθυμιών των μελών της μέσα από το διάλογο και τη δημιουργία μιας συνθήκης εμπιστοσύνης. Μέσω της επικοινωνίας και συνεπώς της έκφρασης των αντιλήψεων και των

αναγκών αυτών των ατόμων σε σχέση με την κατοίκηση, προκύπτουν έννοιες καθοριστικές για τον χώρο, που σκοπός είναι, αφενός, να αποτελέσουν τη βάση για έναν συλλογικότερο προβληματισμό όσον αφορά την κατοίκηση εν γένει, και αφετέρου, να οδηγήσουν στην αποκάλυψη των επιθυμιών όσων αδυνατούν να εκφραστούν.

Με μια μέθοδο ανίχνευσης και καταγραφής στοιχείων που θα μπορούσαν να πλαισιώσουν μια συνθήκη ευτυχούς κατοίκησης για τα μέλη αυτής της κοινωνικής μειοψηφίας, γίνεται μια απόπειρα διερεύνησης μιας νέας διαλεκτικής για τον προσωπικό χώρο, όχι όμως με αντικείμενο την μελέτη χωρικών εικόνων μέσα από το φίλτρο της ψύχωσης. Εκείνο που επιδιώκεται είναι η πυροδότηση ενός συλλογικού προβληματισμού με άξονα την κατανόηση ενός τρόπου αντίληψης και επικοινωνίας της επιθυμίας, που έχει εκλείψει από τον «υγιή άνθρωπο», αυτόν που τόσο έχει αφομοιώσει τον κοινωνικό του ρόλο.

Σύμφωνα με την πλατωνική θεώρηση, ο «τρελός» είναι εκείνος που μπορεί να εκφράσει όλα όσα ο γνωστικός αδυνατεί. Αφουγκραζόμενοι τα λεγόμενά του, μπορούμε να εντοπίσουμε πρωταρχικές αξίες του κατοικείν που έχουν παραγκωνιστεί από τα συμβατικά μοντέλα, τη μόδα, την κοινωνική ταυτότητα: περιορισμούς που απομακρύνουν τον άνθρωπο από τη γνήσια επιθυμία. Το φως, τα χρώματα, το αίσθημα της οικειότητας, η ασφάλεια, η μνήμη είναι έννοιες που μέσα από τον ιδιόμορφο αυτό λόγο, υπενθυμίζουν πόσο κοινή είναι η ανάγκη για ένα καταφύγιο και πόσο προσωπικός είναι ο τρόπος με τον οποίο αυτή ικανοποιείται. Στόχος της κατοίκησης είναι να κάνει τον άνθρωπο ευτυχισμένο, να παράξει το χώρο εκείνο που θα απορρέει από την αμιγή επιθυμία του, απαλλαγμένη από τις προεικόνες που τη συσκοτίζουν: ένα χώρο με τις ποιότητες που γεννούν οι πηγαίες εκφράσεις.

E.3

Για την πραγματοποίηση του διαλόγου, στον οποίο αποσκοπεί αυτή η διαδικασία, επιλέγεται ως αφηγητικό εργαλείο, η Τέχνη: ένα μέσο έκφρασης για να ερεθίσει την έκφραση. Μια οικουμενική γλώσσα, που αναφέρεται σε όλους, χωρίς κοινωνικούς περιορισμούς, ικανή να αποτάξει κάθε πολιτισμικό κώδικα, αναπτύσσοντας έναν δικό της, τόσο κοινό όσο και προσωπικό.

Εάν μια εικαστική Τέχνη κατέχει το πλεονέκτημα της άμεσης έκθεσης σε μια εικόνα και της αυθόρμητης αντίδρασης στο ερέθισμα, η κειμενική

Τέχνη κατέχει την αινιγματική γοητεία της σταδιακής ανακάλυψης. Στην προσπάθεια διερεύνησης μιας διαλεκτικής περί επιθυμιών, η τέχνη του λόγου, μέσω της σαφούς διατύπωσης της φαντασίωσης, της γέννησης της ποιητικής εικόνας, μπορεί να αποτελέσει εφελτήριο για την δημιουργία του προσωπικού φαντασιακού τοπίου. Ταυτόχρονα, τα λογοτεχνικά έργα παράγουν ένα έδαφος που λειτουργεί ανεξάρτητο από κάθε ανθρώπινη ιδιαιτερότητα, εφόσον δημιουργούνται για να συνομιλούν με κάθε υποκείμενο ξεχωριστά, σε ένα διάλογο όπου ο αναγνώστης μπορεί να βρεθεί απογυμνωμένος από όλα του τα κοινωνικά χαρακτηριστικά.

Μέσω της κειμενικής δομής αυτής της Τέχνης, επιτυγχάνεται η μεθοδολογική της σύνδεση με την ψυχανάλυση, καθώς πρόκειται για δύο πεδία άρρηκτα συνδεδεμένα με το λόγο. Μια λογοτεχνική περιγραφή εκτυλίσσεται παράγοντας αλληπάλληλους συμβολισμούς, που μεταφράζονται μέσω των προσωπικών βιωμάτων σε εικόνες, σε πεδία φαντασίωσης. Η κατανόηση ενός τέτοιου πεδίου επιτυγχάνεται με μια διαδικασία ανάλυσης, που έγκειται στην αναγνώριση και ταύτιση του λογοτεχνικού σημαίνοντος με το σημαινόμο που αντιπροσωπεύει στο φαντασιακό του κάθε υποκειμένου. Βάσει της γλωσσολογικής προσέγγισης των δυο αυτών θεωρητικών χώρων, καθίσταται δυνατή η χρήση ψυχαναλυτικών εργαλείων για την διερεύνηση των φαντασιακών εικόνων, που παράγονται μέσα από το ερέθισμα του λογοτεχνικού έργου.

E.4

Μέσα από την αφύπνιση του ενδιαφέροντος των ατόμων αυτών ως προς τις ποιότητες του προσωπικού τους χώρου και την κατανόηση των δικών τους προσεγγίσεων, επιχειρείται η ανάδυση νέων χωρικών δομών που θα συνυφαίνουν τα χαρακτηριστικά των φανταστικών, αινιγματικών και απροσδιόριστων τοπίων της Τέχνης με τη δική τους, ετερόκλητη αντίληψη. Για το σκοπό αυτό, διαμορφώνεται η παρακάτω πειραματική μεθοδολογία, που πραγματοποιείται μέσω μιας σειράς συζητήσεων με τα μέλη μιας κοινωνικής δομής περιθάλψης ατόμων με ψύχωση. Ως αφηγηρία για τις συζητήσεις αυτές, γίνεται χρήση αποσπασμάτων από λογοτεχνικά έργα, που περιγράφουν κάποιο προσωπικό χώρο. Η επιλογή του συγκεκριμένου αρχείου επεξεργασίας, στοχεύει σε μια αναγωγή σε χώρους, πέραν της ειδικής ομάδας των χρηστών, που θα μπορούσαν να ανήκουν στο φαντασιακό πεδίο κάθε χρήστη, χώρους που κατοικούνται μονάχα

διαμέσου του υποκειμενικού φίλτρου της ονειροπόλησης. Οι συναντήσεις πραγματοποιούνται στα πλαίσια δύο θεματικών ενοτήτων. Στον πρώτο κύκλο συζητήσεων, στόχο αποτελεί η παραγωγή χωρικών ερεθισμάτων, η αναγνώριση ποιοτήτων του χώρου και η συναισθηματική έκφραση αυτών στον ψυχισμό του κάθε μέλους. Ειδικότερα, πραγματοποιείται η ανάγνωση των κειμένων, η οποία ακολουθείται από μια ομαδική συζήτηση, όπου κάθε μέλος παροτρύνεται να εκφράσει οποιαδήποτε συναισθηματική αντίδραση ή σκέψη που του προκαλεί ο εκάστοτε περιγραφόμενος χώρος. Ο δεύτερος κύκλος συζητήσεων πραγματοποιείται στα πλαίσια προσωπικών συναντήσεων με κάθε ένα από τα μέλη της ομάδας, κατά τις οποίες εκείνο καλείται να περιγράψει έναν ιδανικό χώρο, ένα κατάλυμα που θα περιέχει όλα τα χαρακτηριστικά μιας ιδυλλιακής, ευτυχούς διαβίωσης. Μέσω της επικοινωνίας, το τοπίο της φαντασίωσης μπορεί να εκφραστεί και να αναμεταδοθεί ως μια νέα εικόνα, η ανάγνωση της οποίας ίσως και να οδηγήσει στην αποκάλυψη της επιθυμητικής της αφετηρίας.

Μεταφέροντας την εμπειρία της συναναστροφής με αυτή την ομάδα ανθρώπων, επιχειρείται η επικοινωνία του βιώματος της σταδιακής ανακάλυψης της πηγαίας, άδολης, απαλλαγμένης από κάθε κοινωνικό ταμπού και στερεότυπο συμπεριφοράς, φαντασίας των μελών της και του απλού και αυθόρμητου τρόπου που αυτή εκφράζεται. Ένας άνθρωπος που βιώνει την ψύχωση, έχει ανάγκη την κοινωνική ζωή και παρόλα αυτά η πραγματικότητα, τον ωθεί ή τον εξαναγκάζει στην απομόνωση σε κάποιο χώρο, αλλά όχι πάντα σε ένα σπίτι. Γι' αυτόν το σπίτι είναι κάτι διαφορετικό και ίσως μέσα στη φαντασίωσή του να καταφέρει να το ανακαλύψει και να εκφράσει τον τρόπο με τον οποίο θα ήθελε να το κατοικεί.

“...μες στην υποκειμενική συνείδηση γίνεται κάτι σαν αναθεώρηση, κι αυτή η διαδικασία είναι εγγενής στη σχέση συγγραφέα και αναγνώστη• είναι κάτι σαν Δούρειος ίππος που μέσα από την κοιλιά του βρίσκει το δρόμο ο συγγραφέας για την ψυχή του αναγνώστη”

A. Tarkovsky

Η διαδικασία αυτή πραγματοποιήθηκε στο διάστημα από τον Φεβρουάριο έως και τον Ιούνιο του 2016, στο κέντρο ημερήσιας απασχόλησης Κ.Η.Π.ΟΣ, το οποίο εντάσσεται στα πλαίσια του Φορέα Ψυχοκοινωνικής Αποκατάστασης Δίοδος, που λειτουργεί στην πόλη του Βόλου. Στις συναντήσεις συμμετείχαν συνολικά δέκα άτομα, τα ονόματα των οποίων δεν θα αναφερθούν.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Θεωρητική Πλαισίωση της Υπόθεσης- Ιστορική Αναδρομή στο
Παράλογο- Κλινική Προσέγγιση της Ψύχωσης- Εμφάνιση της
Ψυχανάλυσης- Χρήση της Τέχνης

Στο κεφάλαιο αυτό πλαισιώνεται θεωρητικά η αφηγηρική σκέψη, πάνω στην οποία διαμορφώθηκε και συστάθηκε αυτή η έρευνα. Επιχειρείται μια κατά το δυνατό, εμβάθυνση στην έννοια της ψυχικής ασθένειας και του τρόπου με τον οποίο το κοινωνικό σύνολο αντιμετωπίζει αυτό το φαινόμενο, καθώς και οι λόγοι για τους οποίους η Τέχνη είναι ένα ικανό μέσο, για το σύνολο αυτό, να ξεκλειδώσει τους κώδικες της ιδιόμορφης ψυχωτικής αντίληψης.

1.1

Ο Άνθρωπος σε ολόκληρη την εξελικτική του πορεία ως έμβιο όν χαρακτηρίζεται από δυο αλληλένδετες ταυτότητες, του χρήστη και του δημιουργού. Οτιδήποτε μη φυσικό τον περιβάλλει έχει προκύψει από ένα σύστημα παραγωγής, αναπαραγωγής και κατανάλωσης. Από την μεγάλη έως τη μικρότερη κλίμακα, όλα τα υλικά πράγματα που διαμορφώνουν την καθημερινότητά του είναι κατασκευασμένα από τον ίδιο και η αποτελεσματικότητά τους έγκειται στην αδιαπραγμάτευτη νοησιарχία του, καθώς εκείνος ως νοήμων χρήστης δικαίως ανακηρύσσει τον εαυτό του άξιο ποιητή όλων εκείνων που παράγονται για να τον εξυπηρετούν.

Κάθε κοινωνικό υποσύστημα διαμορφώνει νόρμες, τις οποίες προβάλλει στο σύνολο του πληθυσμού που το απαρτίζει. Η προσκόλληση στην αποτελεσματική του λειτουργία παρ' όλα αυτά, παράγει κριτήρια που αποκλείουν από τη συλλογική διεξαγωγή της τις μειοψηφίες που δεν τα πληρούν ολοκληρωτικά. Σε αυτό το σημείο το κριτήριο της νόησης, μεταξύ πολλών άλλων, καταρρίπτει την έννοια του κοινωνικού συνόλου που ορίζεται ως Άνθρωπος.

Η λογική, αποτελεί και αυτή ένα εργαλείο αξιολόγησης των μονάδων και λειτουργεί σαν μια ακόμη αιτία ενδεχόμενου αποκλεισμού. Η αντίληψη που περνάει μέσα από το φίλτρο της κοινής λογικής έχει δημιουργήσει μια πλάνη συλλογικότητας όσον αφορά την έννοια της ανθρωπότητας και τα επιτεύγματά της. Ο Άνθρωπος που επινόησε και δημιούργησε όλον αυτόν τον κόσμο είναι εκείνος του οποίου η αντίληψη πληροί όλα τα κριτήρια που επαληθεύουν τη λογική αυτή που ο ίδιος συνέταξε. Ακόμα και η λογική είναι

και αυτή ένα κατασκεύασμα, που απονέμει την αξιολύπη στους δημιουργούς της να συνεχίσουν την παραγωγική τους δραστηριότητα, προκειμένου να εξυπηρετήσουν όλες τις ανάγκες της εκάστοτε συντεταγμένης κοινωνίας. Πέρα όμως από ένα κατασκεύασμα, η λογική αποτελεί πάνω απ' όλα ένα εργαλείο, το εργαλείο εκείνο που ορίζει και το σύνολο. Αυτοί που δεν κατέχουν το πλεονέκτημα να συγκλίνει η αντίληψή τους με εκείνη που ορίζεται από τη λογική σκέψη του δεδομένου συνόλου, είναι αυτοί που το ρηγματώνουν, θέτοντας υπό αμφισβήτηση την γενίκευση του όρου «ο Άνθρωπος». Αυτοί είναι χρήστες και σιωπηλοί κριτές όλης αυτής της ανθρώπινης δημιουργίας, η αποτυχία όμως ένταξής τους στην ομάδα των νοημόνων όντων και η ανικανότητά τους να συμμετέχουν σε μια διαδικασία παραγωγής, τους έχει αποκλείσει από τη συλλογική επινόηση λύσεων. Έτσι, γίνονται εκείνοι που επιβιώνουν καθημερινά σε ένα περιβάλλον, φτιαγμένο από άλλους και για άλλους, με το άλλοθι ότι ανήκουν όλοι σε αυτό το κοινό σύνολο των ανθρώπων, που ως τέτοιο επινοεί και παράγει.

Καθώς ακόμη και ο χώρος αποτελεί κοινωνικό προϊόν¹, αυτοί οι «ανάξιοι» δημιουργοί περιπλανιούνται σε περιβάλλοντα στον οποίων την κατασκευή δεν είχαν ποτέ κανένα μερίδιο και οι ανάγκες τους επιλύονται ελλιπώς, όποτε συγκλίνουν με εκείνες των υπολοίπων, υπενθυμίζοντάς τους διαρκώς την ανικανότητά τους να ενταχθούν σε αυτό το περικλειστο σύνολο. Επιστρέφουν στον προσωπικό τους χώρο, εκεί που οι άνθρωποι ανατρέχουν για να προφυλαχτούν, για να νιώσουν οικεία -άλλωστε αυτά είναι τα κριτήρια δημιουργίας αυτών των τόπων- διαπιστώνοντας ότι ακόμη και το σπίτι τους έχει κατασκευαστεί χωρίς τίποτα δικό τους. Οι παραδοχές που ορίζουν τα χαρακτηριστικά των συμβατικών χώρων, τα αντικείμενα, η αισθητική και η λειτουργικότητά τους οφείλουν την περιγραφή τους σε άλλους. Το σπίτι αποτελεί μια οικειότητα, μια προϋπόθεση που λειτουργεί ως εφαλτήριο της ανθρώπινης δραστηριότητας και όχι ένα σκοπό.² Είναι το περιβάλλον που φιλοξενεί την πιο έντονη έκφραση του «εγώ» μας, της ταυτότητάς μας, μια τοπογραφία όλων όσων μας χαρακτηρίζουν. Είναι ο τόπος όπου γνωρίζουμε τον εαυτό μας και προετοιμαζόμαστε για την παρουσίαση αυτού έξω από τη σφαίρα

1. Lefebvre, H. (1991), σ. 73

2. Levinas, E. (1989, σ.)

της οικειότητας. Εάν όμως το κατοικείν, που μεταφράζεται ως η σηματοδότηση της ύπαρξής μας στον κόσμο¹, δεν καταφέρει να βρει σε αυτόν το πολυπόθητο καταφύγιο, η ύπαρξη παραμένει μετέωρη και τότε δεν μπορεί να προσδιοριστεί ούτε καν από το ίδιο το υποκείμενο.

Το σπίτι είναι ένα εργαλείο ανάλυσης της ανθρώπινης ψυχής.² Μια κοινωνία αποτελεί ένα σύστημα, το οποίο όπως και κάθε όμοιό του, περιγράφεται από τις σχέσεις που διέπουν τα στοιχεία του. Σε μια ανθρωπολογική προσέγγιση του συστήματος αυτού, οι σχέσεις που το ορίζουν βασίζονται στη διαδικασία της παρουσίας και της αναγνώρισης των υποκειμένων. «Το ομιλούν υποκείμενο, είναι όλο το υποκείμενο».³ Έτσι, σε κάθε ψυχή οφείλεται το κατάλυμά της, το οικείο περιβάλλον που διαμορφωμένο από τις ανάγκες και τις σκέψεις του υποκειμένου που φιλοξενεί, θα είναι σε θέση να παράξει τις απαραίτητες συνθήκες ώστε αυτές να αναδυθούν, να εγγραφούν συνειδητά στην ταυτότητα του και να είναι σε θέση να παρουσιαστούν, να αποτελέσουν βάση σχέσεων, να ειπωθούν. Ο χώρος είναι ένα τίποτα, που λειτουργεί ως υποδοχέας αντικειμένων⁴, μια πλατφόρμα εγγραφής βιωμάτων και εμπειριών και έτσι κάθε προσωπικός χώρος, θα πρέπει να περιγράφεται από την υποκειμενικότητα εκείνου που τον βιώνει.

Για να αποτελέσει ένα μη παραγωγικό σώμα, σημείο του κοινωνικού συνόλου, πρέπει το τελευταίο να είναι σε θέση να παρέχει τις δομές εκείνες ώστε να εισάγει το σώμα αυτό στη δημιουργική διαδικασία της παραγωγής, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα, τα μέσα για την πραγματοποίηση των εκφρασμένων επιθυμιών, που μπορεί να αναδυθούν ως εικόνα στη συνείδηση του ατόμου. Μέσα σε μια πληθώρα εξαιρέσεων από την παραγωγική μάζα, η νόηση είναι μονάχα ένα από τα κριτήρια αποκλεισμού. Η δυστοπία της κατοίκησης σε ένα ξένο περιβάλλον αποτελεί ένα πεδίο ύπαρξης για πλήθος μη παραγωγικών σωμάτων, αλλά και μονάδων που δεν μπορούν να επιβιώσουν αποτελεσματικά. Όταν όμως η λειτουργικότητα του υποκειμένου αξιολογείται υπό το πρίσμα της λογικής, τότε το σύνολο πρέπει να αναπτύξει επιπλέον αντανεκλαστικά κατανόησης του ετερογενούς χρήστη, καθώς η κατανόηση απαιτεί επικοινωνία. Οι χρήστες αυτοί στερούνται όχι μόνο τη δυνατότητα προσωπικής δημιουργίας, αλλά

1. Heidegger, M. (2008), σσ. 3-4

2. Bachelard, G. (1982), σ. 27

3. J.-B. Pontalis, από Bachelard, G. (1982), σ. 17

4. Πλάτων (1995) Τίμαιος / Πλάτων, (μτφ. Κάλφας, Β.) Αθήνα: Πόλις, σ. 563

και την αντίληψη του κοινού κώδικα. «Σκέπτομαι σημαίνει θέλω να μεταδώσω στους άλλους αυτό που μου είναι αισθητό»¹ και η ενέργεια της μετάδοσης απαιτεί κοινά σημεία αναφοράς, κοινή χρήση του σημαίνοντος. Επομένως σε μια ιδανική συνθήκη, οι δομές του κοινωνικού συνόλου θα πρέπει να είναι σε θέση να αποκωδικοποιήσουν την προσωπική γλώσσα του κάθε χρήστη προκειμένου να του παρέχουν τη δυνατότητα έκφρασης και ποίησης.

Το πνεύμα είναι ριζωμένο μέσα στο σώμα. Η αντιληπτική συμπεριφορά δεν εξαρτάται μόνο από το αποτέλεσμα της επενέργειας του κόσμου με το σώμα μας, αλλά ούτε από μια καθαρή συνείδηση του κάθε υποκειμένου. Αναδύεται από σχέσεις που συνάπτει το υποκείμενο (σωματικό εγώ και σκεπτόμενο ον) με οτιδήποτε υπάρχει γύρω του.² Κάθε υποκείμενο συνίσταται σε ένα σώμα, ικανό ή μη να παράγει και να αναπαράγει, αλλά και σε ένα πνεύμα που παράγει διαρκώς και τα αποτελέσματα αυτής της παραγωγικότητας, οφείλουν τον πλούτο τους στην πληθώρα υποκειμενικότητων. Οι σχέσεις με το περιβάλλον γεννούν τις ιδέες που με τη σειρά τους επιστρέφουν σε αυτό και η ανακύκλωση αυτής της διαδικασίας είναι που καταδεικνύει την αναγκαιότητα για κάθε ύπαρξη να μετέχει σε ένα κοινό γίνεσθαι.

1.2

Ο παραλογισμός, η αποκλίνουσα αντίληψη, αντιμετώπιστηκαν εξελικτικά από το ανθρώπινο σύνολο με μια σειρά αντιφατικών μεταξύ τους θέσεων, που υπήρξαν όμως πάντοτε κατευθυνόμενες από τις σχέσεις που ορίζονταν από τα εκάστοτε κοινωνικά συστήματα. Ο Πλάτωνας μίλησε για πρώτη φορά στην Πολιτεία για το Πλοίο των Τρελών, μια αλληγορία που στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε από πολλούς. Το ακυβέρνητο αυτό πλοίο, κατελιημμένο από ένα πλήθος, που ελλείπει λογικής επιδίδεται σε συμπεριφορές ορμώμενες από πάθη και πρωτόγονες επιθυμίες, πλέει με αβέβαιο προορισμό προς μια καταστροφική πορεία. Ο σοφός κυβερνήτης βρίσκεται ναρκωμένος και η συμβολή του στο ταξίδι αυτό θεωρείται άωφελη από το πλήρωμα. Ο παραλογισμός εδώ αντιμετωπίζεται ως κύριο χαρακτηριστικό του συνόλου, μια ανάστροφη λογική κυβερνά το πλήθος και ο λογικός, ο φιλόσοφος είναι

1. Pessoa, F. (2006), σ. 176

2. «Η αντιληπτική συμπεριφορά [...] γύρω του», παραφρασμένο απόσπασμα, από Merleau-Ponty, M. (1991), σ. 10

εκείνος που βρίσκεται στο περιθώριο. Η αλληγορία αυτή πρόκειται να εμφανιστεί και πάλι κατά το Μεσαίωνα, αλλά αυτή τη φορά με διαφορετική χροιά. Ο Sebastian Brandt, χρησιμοποιεί στη σάτιρά του το πλήρωμα αυτού του πλοίου ως σύμβολο ελευθερίας, απαλλαγμένο από τη λογοκρισία και τα κοινωνικά προτάγματα. Η φωνή του πληρώματος, θα λειτουργήσει ως άλλοθι, ως μέσω έκφρασης μιας κριτικής στάσης απέναντι στην εξουσία της εκκλησίας. Ο Hieronymus Bosch συνθέτει την ίδια περίοδο το δικό του Πλοίο. Στο έργο του Bosch, «οι μορφές αυτές γεννιούνται μες από την ίδια τη φύση»¹ σημειώνοντας τη σχέση του μη λογικού όντος με πρωταρχικές ποιότητες του κόσμου. Μια δεκαετία αργότερα μέσα από το «Μωρίας Εγκώμιο» του Έρασμου, θα εκφραστεί και πάλι η φυσική διάσταση του παραλογισμού και η αναγνώρισή του ως αναπόσπαστο χαρακτηριστικό κάθε ανθρώπου και κάθε κοινωνικού υποκειμένου. «Αχάριστη φάρα οι άνθρωποι, μα την αλήθεια! Μπορεί να είναι οι καλύτεροι οπαδοί μου, αν ακουστεί όμως δημόσια τ' όνομά μου κοκκινίζουν, τόσο που το σέρνουν κατάμουτρα στους άλλους σα βρισιά».²

Το χαρακτηριστικό της ευθυμίας που πλαισίωσε όλα αυτά τα έργα του Μεσαίωνα, άρχισε να μεταλλάσσεται, όταν η έκφραση του παραλογισμού ταυτίστηκε με το φόβο και έγινε αντικείμενο ελέγχου από τους θεσμούς της εξουσίας. Η μη λογική συνδέθηκε με τη βία, η φυσική προέλευση αυτού του ανθρώπινου στοιχείου καθρεφτίστηκε μέσα από χαρακτηριστικά, όπως εκείνα των ηρώων του Μαρκήσιου ντε Σαντ³, καθιερώνοντας τον παραλογισμό ως έναν αντίλογο της αρετής. Οι μηχανισμοί ασφάλειας και η ιδρυματοποίηση παρήγαγαν μια νέα εικόνα αυτού του πλήθους, αυτή της περιθωριακής ύπαρξης μέσα σε ένα Προαύλιο των Τρελών, όπως το συνέλαβε ο Goya. Ο παραλογισμός ταυτίστηκε ανά τους αιώνες με πάρα πολλές εικόνες, όπως εκείνη της νύχτας, του καταφύγιου των καταπιεσμένων επιθυμιών, που μόνο πέραν του φωτός της λογικής μπορούν να εκφραστούν και αποτέλεσε αφετηρία, για τη γέννηση διαλόγων περί ελευθερίας, στιγματισμού και λογισμού. Από τον 20ο αιώνα έως και σήμερα το παράλογο, οι ιδιόζουσες αντιλήψεις της πραγματικότητας, εξετάζονται πλέον σε ένα πλαίσιο παθολογίας που προσβάλλει τους «μη κανονικούς»,

1. Foucault, M. (1964), σ. 270

2. Μιλά η τρέλα, Έρασμος (1970), σ. 38

3. Αναφορά στην προσέγγιση των έργων Justine και Juliette του Μαρκήσιου ντε Σαντ, από Foucault, M. (1964), σσ. 271-274

εκείνους για τους οποίους εκτεταμένα εκφράστηκε ο Foucault και επηρεάζει τη λειτουργικότητα του κοινωνικού συστήματος μέσω «σωμάτων δίχως όργανα»¹, όπως αυτό του Antonin Artaud.

1.3

Με όρους ψυχοπαθολογίας, ο παραλογισμός αποτελεί απόρροια της ψυχικής ασθένειας. Πρόκειται για μια συμπεριφορά, αποκλίνουσα από τους κοινούς κώδικες που οφείλεται σε μια ιδιάζουσα αντίληψη της πραγματικότητας. Μια μείζονα διαταραχή, στην οποία εντοπίζεται αυτό το σύμπτωμα, είναι η ψύχωση. Συγκεκριμένα, πρόκειται για «διαταραχή κατά την οποία η σκέψη, το συναίσθημα, η επικοινωνία και η συμπεριφορά του ατόμου είναι σοβαρά διαταραγμένα έτσι ώστε το άτομο να μην μπορεί να λειτουργήσει κοινωνικά, επαγγελματικά και γενικότερα στις καθημερινές απαιτήσεις της ζωής του. Παράλληλα το άτομο που πάσχει από μια τέτοια σοβαρή διαταραχή, δε μπορεί να διαχωρίσει τι είναι πραγματικό και τι όχι, ακόμα και αν οι αποδείξεις της πραγματικότητας είναι ξεκάθαρες. Το ψυχωτικό άτομο δε μπορεί να κάνει το διαχωρισμό ανάμεσα σε αυτό που προέρχεται από το μυαλό του και σε αυτό που προέρχεται από το εξωτερικό περιβάλλον (απώλεια ορίων του εγώ)».²

Οι παράγοντες που πλαισιώνουν έναν τέτοιο ορισμό αναφέρονται σε δυο χαρακτηριστικά του υποκειμένου εκ των οποίων το ένα αφορά τη λειτουργικότητα του ατόμου και την ικανότητα διεκπεραίωσης των κοινωνικών του υποχρεώσεων. Το άτομο χαρακτηρίζεται από μια αντίθεση, σε σχέση με τους όρους κανονικότητας που περιγράφουν το ρόλο του κάθε υποκειμένου μέσα στο κοινωνικό σύστημα. Το σύστημα αυτό, αλλά και κάθε σημείο του, μπορεί να γίνει αντιληπτό ως ένα σύνολο μηχανών που λειτουργούν αλληλένδετα, ορμώμενες από την ατομική και κοινωνική επιθυμία. «Η επιθυμία εκτελεί την ασταμάτητη σύζευξη ροών και επιμέρους αντικειμένων. Η επιθυμία προκαλεί τη ροή, ρέει και κόβει. Οι ροές κόβονται

από επιμέρους αντικείμενα που παράγουν νέες ροές και αυτό επαναλαμβάνεται».¹ Η αποτελεσματικότητα επομένως ενός παραγωγικού συστήματος έγκειται στην ομαλή πραγματοποίηση των ροών. Το σύστημα προσβάλλεται όταν η επιθυμία καταγράφεται σε ένα σώμα άπλαστο, «ένα μη παραγωγικό σώμα, όχι απαραίτητα με την στέρεη μορφή του κυριολεκτικού σώματος»², ένα «σώμα δίχως όργανα»³. Πρόκειται για το κατατονικό σώμα, του οποίου οι αισθήσεις αδυνατούν να ενεργοποιήσουν την παραγωγικότητα, καθώς οι επιθυμίες του δεν είναι συμβατές με εκείνες που ορίζουν μια ομαδική φαντασίωση, μια κοινωνική επιθυμητική μηχανή.

Σε αυτό το σημείο, μπορεί να αναγνωσθεί και το δεύτερο χαρακτηριστικό του ορισμού της ψύχωσης, που αναφέρεται στην ετερόκλητη αντίληψη του πραγματικού. Η ομαδική φαντασίωση «είναι συνδεδεμένη με τις συμβολικές συναρθρώσεις που προσδιορίζουν ένα κοινωνικό πεδίο ως πραγματικό»⁴. Στις ατομικές φαντασιώσεις ενός υποκειμένου με αποκλίνουσα αντίληψη από εκείνη του συνόλου, αυτές μπορεί να εδράζονται στο κοινό πεδίο, αλλά επανέγοντάς το σε φαντασιακά δεδομένα. Επομένως στα υποκείμενα αυτά, δεν υπάρχει κάποια έλλειψη παραγωγικής επιθυμίας· εάν τα χαρακτηρίζει κάποιο έλλειμμα, αυτό προκύπτει ως αποτέλεσμα της ιδιαίτερης τους επιθυμίας και καλλιεργείται όχι μόνο από το ίδιο το άτομο προς τον εαυτό του, αλλά και από το καθεστώς αποκλεισμού που αυτό βιώνει.

Χωρικά αυτό διαφαίνεται στο γεγονός ότι ενώ πρόκειται για ένα πληθυσμό που μειονεκτεί στη διαχείριση της κοινωνικότητάς του, θα έπρεπε άρα να ενθαρρύνονται οι κοινωνικές του σχέσεις μέσω της δραστηριοποίησής του στο δημόσιο χώρο, η κατεξοχήν μεταχείρισή του αποσκοπεί στον αποκλεισμό-εγκλεισμό. Όταν στο δημόσιο χώρο εισρέει η προσωπικότητα, η ατομική προβολή και αυτός παύει να εκφράζει μια κοινότητα, όταν στις κοινωνικές σχέσεις εγγράφεται ανά πάσα στιγμή ο «φόβος της απροσωπίας»⁵, τότε πλέον αποτελεί ένα ανταγωνιστικό πεδίο, όπου το περιθωριοποιημένο άτομο τείνει να απομονωθεί ακόμη περισσότερο, λόγω των επαυξημένων

1. Τον όρο «σώμα δίχως όργανα» χρησιμοποίησε πρώτη φορά ο Antonin Artaud, αναφερόμενος στον εαυτό του, θέλοντας να χαρακτηρίσει ένα κατατονικό σώμα. Ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε εκτεταμένα από τους G. Deleuze και F. Guattari για την περιγραφή της σχιζοφρένειας. Πρόκειται για ένα σώμα αποστερημένο από όργανα: «χωρίς στόμα, χωρίς γλώσσα, χωρίς δόντια, χωρίς λαιμό, χωρίς οισοφάγο, χωρίς στομάχι, χωρίς έντερα, χωρίς πρωκτό», από Artaud, A. (1948), 84, no. 5-6, Paris: Editions de Minuit
2. Ο ορισμός αυτός δίνεται από το Διαγνωστικό Εγχειρίδιο Ψυχιατρικών Διαταραχών (DSM-IV) και τους Caplan & Sadock (1994), από Σικελιανού, Δ. (2010)

1. Deleuze, G. και Guattari, F. (2016), σ. 17

2. Deleuze, G. και Guattari, F. (2016), σ.

3. Antonin Artaud, από Deleuze, G. και Guattari, F. (2016), σ. 19)

4. Deleuze, G. και Guattari, F. (2016), σ.

5. Sennet, R (1999), σ. 31

κοινωνικών απαιτήσεων. Για τον πληθυσμό αυτό λοιπόν, που θα έπρεπε να ζει έξω, αλλά καταλήγει πάντα μέσα, το δωμάτιο, ο προσωπικός χώρος έχει διαφορετική βαρύτητα. Είναι ταυτόχρονα, ένας τόπος προστασίας αλλά και απομόνωσης, ένα καταφύγιο και μια φυλακή της προσωπικότητας.

1.4

Μέσα από τις ποικίλες εξελίξεις του 20ου αιώνα, αναγνωρίζεται πλέον από το κοινωνικό σύστημα, η αναγκαιότητα αφύπνισης και ανάγνωσης της επιθυμίας του περιθωριοποιημένου υποκειμένου, όσον αφορά την περίπτωση της ψυχικής ασθένειας. Η ψυχανάλυση, που γεννάται ως απόρροια αυτής της αναγκαιότητας, συντάσσει ένα λεξιλόγιο, ένα σύνολο εργαλείων, με σκοπό την αποκωδικοποίηση του ασυνειδήτου, που στην προκειμένη περίπτωση αναδύεται ως συνειδητό και στη κατανόηση της σχέσης αυτών με την κοινή πραγματικότητα. Πρόκειται για μια μέθοδο κατά την οποία ο αναλυτής, κάνοντας χρήση του διαλόγου, επιχειρεί να εστιάσει σε ενδείξεις που προκύπτουν κατά τη ροή της σκέψης και του λόγου του υποκειμένου και να τις μεταφράσει, μέσω μια αναγωγής στο εμπειρικό πεδίο του αναλυόμενου. Η ψυχαναλυτική διαδικασία αποτελεί προσπάθεια εντοπισμού των ψυχογενέσεων και αναγνώρισης της κάθε προσωπικής εμπειρίας ως μοναδική. Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή, η ψυχογένεση παύει να γίνεται αντιληπτή ως μια αλληλουχία δεδομένων και τα φαινόμενα δεν απαιτείται πλέον να είναι συνυφασμένα με μια αλληλουχία ιδεών.¹

Συγκεκριμένα στη Δομική Ψυχανάλυση² η ψυχαναλυτική εμπειρία διαιρείται σε τρεις τάξεις ανάγνωσης του ψυχισμού, το συμβολικό, το φαντασιακό και το πραγματικό. Μέσω της μετάφρασης του υποκειμενικού λόγου στη γλώσσα κάθε μιας από τις ψυχαναλυτικές τάξεις και της αποκήρυξης των βιολογικών προσεγγίσεων της ψυχογένεσης, η σχέση συνείδησης και ασυνειδήτου δεν αναγνωρίζεται ως οντολογική, αλλά ως συνθήκη καθορισμένη από κοινωνικούς και ιστορικούς παράγοντες.³ Οι δομές του ψυχισμού δεν προϋπάρχουν με την ίδια μορφή σε κάθε όν, αλλά

1. Lacan, J. (2005), σσ. 19-22

2. Στη Δομική Ψυχανάλυση, αναγνωρίζονται ως κύριοι εκπρόσωποι ο M. Foucault και ο J. Lacan

3. Lacan, J. (2005), σσ. 19-22

διαμορφώνονται από τα διάφορα φαινόμενα. Αρθρώνεται έτσι, μέσω της ψυχανάλυσης, μια φαινομενολογική αντίληψη του ετερόκλιτου ψυχισμού, που ορίζοντάς τον ως μια εκ των αντιδράσεων στα κοινωνικά φαινόμενα, αμβλύνει το στιγματισμό και την διαφοροποίηση μεταξύ των υποκειμένων.

1.5

Η αναγκαιότητα αποκωδικοποίησης μιας επιθυμίας είναι ασφαλώς άτοπη, εάν η επιθυμία αυτή δεν έχει καταφέρει να αναδυθεί στα πλαίσια της σκέψης και να συγκροτηθεί σε μια εικόνα, ώστε να περιγραφεί. Υπάρχουν περιπτώσεις, όπου ο αποκλεισμός εδραιώνεται με τέτοιο τρόπο στο υποσυνείδητο του περιθωριοποιημένου υποκειμένου, ώστε και η βαθύτερη επιθυμία αυτού να μην γίνεται αντιληπτή παρά ως ένα ανεξήγητο συναίσθημα. «Το συναίσθημα ανοίγει στη φυλακή τις πόρτες πίσω από τις οποίες η σκέψη κλείνει την ψυχή»¹ και όταν το ερέθισμα ανάδυσης αυτού του συναισθήματος εγγραφεί στη συνείδηση, η ψυχή μπορεί να εκφραστεί. Επομένως, σε μια διαδικασία κατανόησης της επιθυμίας πρέπει πρώτα απ' όλα να συσταθεί το απαραίτητο πεδίο, όπου το άτομο θα αναγνωρίσει την επιθυμία ως αποτέλεσμα μιας ανάγκης. Το πεδίο αυτό, πρέπει να είναι σε θέση να απορροφήσει το αποτέλεσμα του παραθθέντος ερεθίσματος και να το συνυφάνει με τον προσωπικό, απαλλαγμένο από κάθε κριτήριο, κώδικα του ατόμου.

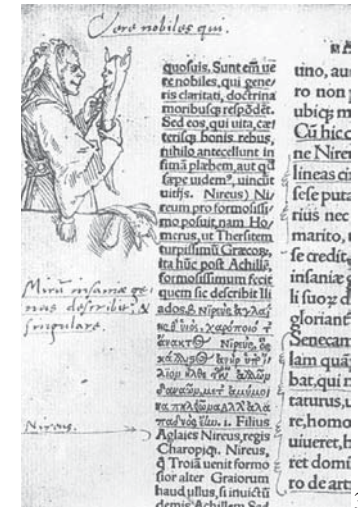
Ένα τέτοιο πεδίο, που δεν εδραιώνεται στα πλαίσια της λογικής και δεν αποδέχεται κανέναν αποκλεισμό, είναι η Τέχνη. Μόνο ένα τόσο πηγαίο και αρχέγονο μέσο έκφρασης, είναι ικανό να ξεκλειδώσει τους κώδικες μιας αντίληψης, τόσο ετερόκλητης και ανόθευτης από τα κοινωνικά προτάγματα. Το κάθε έργο τέχνης αποτελεί «έναν αστερισμό σημείων ο οποίος μας οδηγεί προς μια σημασία ανύπαρκτη μέχρι τη στιγμή της ανάδυσης αυτού του συγκεκριμένου αστερισμού»². Τέτοιοι αστερισμοί μπορούν να αφυπνίσουν, όσο κανένα άλλο μέσο, τις επιθυμητικές εικόνες στη σφαίρα της φαντασίας, απ' όπου πλέον μένει να καταστούν αντιληπτές

1. Pessoa, F. (2006), σ. 176

2. Merleau-Ponty, M. (1969) La Prose du Monde, Paris: Les Éditions Gallimard, από Merleau-Ponty, M. (1991), σ. 23

και να εκφραστούν. Γιατί αυτό που παράγεται στη φαντασία, δεν αναπαράγει μια πραγματικότητα, είναι η ειλικρινής επιθυμία που πρέπει να αναδυθεί και να βρει τον τόπο όπου θα μπορέσει να εγγραφεί. «Το μη πραγματικό λειτουργεί σαν αφύπνιση του ανθρώπου που έχει αποκοιμηθεί μέσα στους αυτοματισμούς του».¹

Έτσι η Τέχνη, ως οικουμενικός κώδικας επικοινωνίας μπορεί να αποτελέσει για ένα συνεκτικό κοινωνικό σύνολο, μέσο προσέγγισης και κατανόησης κάθε σημείου που έχει αποκλείσει από το σύστημά λειτουργίας του και να το επανεντάξει σε αυτό. Και ίσως έτσι, όπως ο Cezanne μας αποκάλυψε τη φύση όχι ως πίνακα ή πραγματικότητα, αλλά ως μια διαφορετική σύλληψη του κόσμου, η έκφραση κάθε ετερόκλητης αντίληψης να μπορεί να αναδείξει μια κρυμμένη οπτική αυτού του κοινού τόπου.

1. *The ship of fools* (1549), ξυλόγλυπτη αναπαράσταση άγνωστου καλλιτέχνη, Γερμανία | 2. *Ship of Fools* (1490–1500), πίνακας (μεικτή τεχνική) του Hieronymus Bosch, σημερινή τοποθεσία: Musée du Louvre, Paris | 3. *H Tréla* (1515), έργο του Hans Holbein, εικονογράφηση από την πρώτη έκδοση του *Μωρίας Εγκόμων*, ιδιοκτησία του Έρασμου, σημερινή τοποθεσία: Kupferstichkabinett, Basel | 4. *Erasmus of Rotterdam* (1526), γκραβούρα του Albrecht Dürer, σημερινή τοποθεσία: Metropolitan Museum of Art, New York City

1. Bachelard, G. (1982), σ. 25

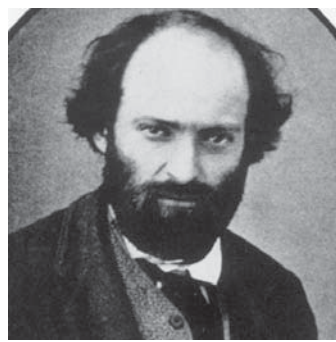
1.

3.

2.

4.

1. Το προαύλιο των τρελών (1793-1794), ελαιογραφία (σε λευκοσίδηρο) του Francisco Goya, σημερινή τοποθεσία: Meadows Museum, Dallas | 2. Αυτοπροσωπογραφία (1795-1797), σχέδιο (σινική μελάνη και υδατόχρωμα) του Francisco Goya, Metropolitan Museum, NY | 3. Εικόνογράφηση του Albrecht Dürer, από το βιβλίο *Stultifera navis*, του Sebastian Brant, Εκδόση από: Johann Bergmann von Olpe (de), Basel, 1498 | 4. Πρωσοπογραφία του Paul Cezanne, άγνωστη προέλευση

Houses In Provence (1886), ελαιογραφία του Paul Cezanne, σημερινή τοποθεσία: Indianapolis Museum of Art, Indiana